

ישיבת הכתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לקראת יום הכפורים תשע"א

קרבות יום הכפורים - כפרה על שרשי חטאינו

איזהו הצום הנבחר?

בהפטרה של יום הכיפורים (בשחרית), שואלים ישראל את הקב"ה: "למה צמנו ולא ראית, ענינו נפשונו ולא תדע?" (ישעיהו נה, ג) מצפים לראות את ישועת ה' בעקבות הצום, ולא תמיד היא מגיעה. מדוע? אומר הנביא בשם ה': "הכנה יהיה צום אֶבְחָרָהּ, יום ענות אָדָם נִפְשׁוֹ! הֲלֹכֶף פֶּאֶגְמֵן רֵאשׁוֹ, וְשֶׁק נֶאֱפֵר יִצְיֵעַ?"! (שם, ה) האם זה כל רצוני, שאדם יענה את נפשו באופנים שונים, וזהו?! נכון שכתוב בתורה שצריך לצום ביום הכיפורים, וגם בזמנים אחרים שיש צרות ראוי לצום, אבל כנראה שעניו הנפש אינו העיקר. אז מה כן העיקר? - אומר הנביא: "הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרָהּ: פֶּתַח חַרְצֻבוֹת רָשָׁע, הִתֵּר אֲגִדוֹת מוֹטֵה, וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפְזִים, וְכָל מוֹטֵה תִּנְתְּקוּ. הֲלוֹא פָּרַס לְרַעַב לַחֲמֵךְ וְעֵנִים מְרוּדִים תִּבְיֵא בְיָתְךָ, כִּי תִרְאֶה עָרִם וְכִסִּיתוֹ וּמְשַׁרְרָךְ לֹא תִתְעַלֵּם" (שם, ו-ז). כלומר, צריך לתקן את הענינים שבין אדם לחברו. "אֲזוּ יִבְקַע פֶּשְׁתֵּר אוֹרֶךְ וְאֶרְכָּתֶךָ מִהֲרָה תִצְמַח... אֲזוּ תִקְרָא נְה' יַעֲנֶה, תִּשְׁנַע וְיֵאמֶר הִנְנִי" (שם, ח-ט).

מצד שני, אסור לשכוח גם את הדברים שבין אדם למקום, שהרי מיד אחר כך אומר הנביא עוד: "אִם תִּשְׁיב מִשְׁבַּת רִגְלֶךָ, עֲשׂוֹת חֲפְצֶיךָ בְיוֹם קִדְשִׁי, וְקִרְאתָ לְשִׁבַּת עֲנָג לְקִדּוֹשׁ ה' מְכַבֵּד, וְכִבְדָתוֹ מַעֲשׂוֹת דְרָכֶיךָ, מִמְצֹא חֲפָצֶךָ וְדָבָר דְבָר" (שם, יג). צריך להתחזק גם בשמירת השבת, ולא רק באיסורי תורה שבה, אלא גם בדברים שהם דברי קבלה - בעונג שבת ובכבוד שבת, לא לדבֵר דברים האסורים בשבת, ועוד. רק כשעושים תשובה ומתקנים את שני הדברים, גם ענינים שבין אדם לחבירו וגם ענינים שבין אדם למקום, גם באיסורי תורה וגם באיסורי דרבנן, רק אז ה' מקבל ברצון את התענית שלנו, ושומע את תפלותינו. "אֲזוּ תִקְרָא נְה' יַעֲנֶה, תִּשְׁנַע וְיֵאמֶר הִנְנִי".

האם יש תועלת בתשובה שאינה שלמה?

הרמב"ם כותב, שהבא לעשות תשובה, צריך לגמור בלבו שלא לחטוא עוד, "ויעיד עליו יודע תעלומות, שלא ישוב לזה החטא לעולם" (הלכות תשובה פ"ב ה"ב). כלומר, השב בתשובה צריך לומר לה': "אתה עדי, שלא אשוב לחטא זה לעולם!" [ונכמובן, זה אינו הכל, וישנם גם פרטים נוספים במעשה התשובה, והם: שיעזוב החוטא חטאו, ויסירו ממחשבתו, ויתנחם על שעבר, ועוד (עי' שם)]. והנה, במחזורים שלנו לא מופיע משפט כזה, או בעל תוכן דומה לזה. אנו מתנדים ביום הכיפורים, מביעים חרטה על מעשינו הרעים, אומרים שכל מה שחטאנו "לא שָׁנָה לנו" ולא הועיל לנו במאומה, אבל להעיד עלינו את יודע התעלומות, שלא נשוב עוד לחטאינו לעולם - זה איננו עושים. למה? מדוע איננו מעידים עלינו את יודע התעלומות, שלא נשוב לחטאינו לעולם?

חושבני שהסיבה לזה היא פשוטה: בכך נהיה תחילה איננו אומרים כך. שכן מי מאיתנו יכול להעיד עליו את יודע התעלומות,

שלא יחטא עוד לעולם? בשלמא אדם שאכל פעם נבלה להכעיס ח"ו - יכול לקוות שבע"ה לא יעשה עוד כך לעולם. אבל על ביטול תורה, למשל, מי יכול להעיד עליו את יודע התעלומות, שלא יחטא בזה שוב לעולם? וכן חטאים אחרים, כגון: ביטול אהבת ה', יראת ה', אהבת ישראל, אהבת חסד, קשה מאד להבטיח שלא נכשל בהם שוב בעתיד, כפי שנכשלנו בהם עד היום. לכן איננו מעידים עלינו ביה"כ את יודע התעלומות, שלא נשוב עוד לחטאינו. מה שאנו כן אומרים במקום זה הוא - "יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבוֹתֵינוּ שֶׁלֹּא אֲחַטָּא עוֹד". אנו מבקשים מה' שיעזור לנו שלא נחטא עוד, וגם בוידוי חושבני שראוי להזכיר את זה. כל אחד שיוודע בעצמו שביטל תורה, צריך לומר בוידוי שביטל תורה, וכן מצוות תמידיות כאהבת ה', יראת ה', דבקות בה', צריך לכאורה להתנדות עליהן. אבל "אני מעיד עלי את הקב"ה שלא אחטא עוד" - זה איננו אומרים. אפשר רק לקוות ולהתפלל לכך, אבל לומר שתמיד נהיה נקיים, חושבני שאיננו יכולים¹. התשובה שאנו עושים, איננה מספיקה כדי לומר דבר כזה.

פר ושעיר פנימי של יוה"כ - כנגד חטא העגל

וחטא מכירת יוסף

והנה, כמו שהוידוי ביום הכיפורים צריך להיות גם על עבירות שבין אדם למקום וגם על עבירות שבין אדם לחברו, כך גם הקרבנות המיוחדים ליום הכיפורים, הקרבנות שנעשים לפני ולפנים, גם הם מכוונים כנגד שני סוגי העברות הללו - עבירות שבין אדם למקום, ועבירות שבין אדם לחברו. הרי שלשה קרבנות מגיעים אל קדש הקדשים ביום הכיפורים: דם הפר, דם השעיר והקטורת. הפר והשעיר על מה הם באים? - המשנה אומרת, שהפר והשעיר הנעשים בפנים באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו (שבועות ב, א-ב). ובכל זאת, בפנימיות הענין, נראה שישנו גם ענין נוסף שֶׁפֶר ושעיר של יום הכיפורים באים לכפר עליו. אנו אומרים בתפלת יום הכיפורים: "כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישראל". מהו כפל הלשון הזה, "סלחן לישראל" ו"מחלן לשבטי ישראל"? הסביר ה"משך חכמה" (ויקרא טז, ד"ה כי אתה סלחן), שב"סלחן לישראל" הכוונה היא לחטא העגל, שישראל אמרו עליו "אֲלֵה אֶלְהֵיךָ? שְׂרָא ל" (שמות לב, ד), [וכאילו אומרים אנו: כי אתה סלחן לאותו חטא שאמרנו בו "אֲלֵה אֶלְהֵיךָ? שְׂרָא ל"], וב"מחלן לשבטי ישראל" הכוונה היא לחטא השבטים, שחטאו במכירת יוסף. מה מיוחד בשני החטאים האלו? - המיוחד בהם הוא, שחטא העגל, העבירה הראשונה שישראל חטאו בה לאחר מתן תורה, הוא שורש כל העברות שבין אדם למקום בישראל, והחטא הקדום של מכירת

נחלתך", והוא המשכן שבמדבר, וא"כ מה נורא כל כך אם ישראל רוצים לעשות מקום כזה כבר עכשיו? אמנם טעו בבחירת הצורה שעליה ראוי שתשרה השכינה, עשו צורת עגל והקב"ה אמר לעשות צורת כרובים (בקדש הקדשים), אבל זה לכאורה אינו ענין חמור כל כך, ואין בו כדי להסביר את הקצף הגדול והנורא שיצא עליהם בחטא זה. מה א"כ הטענה הגדולה על ישראל בעשיית העגל?

נראה לבאר כך: כעסו של הקב"ה לא היה על עצם עשיית העגל. עצם עשיית העגל אינו עוון חמור כל כך, כפי שהסברנו. על מה אפוא היה הכעס הגדול? כנראה שהכעס הגדול היה על מחשבתם של ישראל, שעל ידי שיעשו עגל, יהיה הקב"ה מוכרח להשרות את שכינתו עליו. נוכל כך היו בטוחים בזה, עד שלא טרחו כלל לברר האם השכינה אכן שורה על העגל שעשו, או לא. הם אינם מצפים לאות שמימית כלשהי, שתודיע להם שהשכינה אכן ירדה לשרות על העגל, כגון, שתרד עליו אש מן השמים, כפי שהיה אח"כ במשכן (ויקרא ט, כד) ובמקדש (דהיי"ב ז, א). והנה, לחשוב שאפשר להכריח את הקב"ה, זהו כבר חטא חמור מאד. הרי מיסודי האמונה הוא, שהקב"ה הוא עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות, מעל לכל הכרח, מעל לכל צורה, ומעל לכל דבר. אי אפשר להכריח אותו לכולום. ממילא, אם עושים עגל - או כל דבר אחר - מתוך מחשבה שעל צורה זו יהיה מוכרח הקב"ה להשרות את שכינתו, יש כאן יחוס ונתינת כח עצמי לְדָבָר זולתו ית', שעושים את הקב"ה מוכרח כלפיו ח"ו, וזהו כמוכח פגם גדול ביסודות האמונה, שהוא עוון חמור מאד. זהו לענ"ד החומר הגדול שבחטא העגל, שהפכו (בדעתם) את הקב"ה מ"מכריח" ל"מוכרח" ח"ו. זוהי בחינה מסויימת של עבודה זרה, שעושים מהקב"ה "מוכרח" וכפוף לאיזושהי חוקיות, ח"ו.

חטא העגל - נסיון "להכריח" את חכמי התורה

אבל אם רק בענין זה היו ישראל חוטאים בעגל, אפשר עדיין שהקב"ה לא היה מחשיב להם חטא זה לדון אלא רק לשגגה, לולא שהצטרף לענין זה דבר נוסף: לפני שמשא רבינו עולה להר סיני, הוא אומר לישראל: "הִנֵּה אֶהְרֹן וְחֹר וְעִמְקָם, מִי בְּעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֵלֶיךָ" (שמות כד, יד). אם תהיינה לכם שאלות, גשו וְשַׁאלוּ את אהרן וְחֹר. הם גדולי הדור בהעדר, והם יפסקו את כל השאלות. ממילא, מה היו ישראל צריכים לעשות כשסברו שמשא מת? היו צריכים לבוא אל אהרן ואל חור, ולשאול אותם: "ילמדנו רבותינו! משה איננו. מה נעשה עכשיו?" ואז, או שאהרן וְחֹר היו מכריעים מדעת תורה שלהם מה צריך לעשות, אם אהרן יהיה מעתה המנהיג, או חור, או יהושע או מישהו אחר, או שאהרן (שהיה נביא) היה שואל את הקב"ה, והקב"ה היה אומר לו מה לעשות. הקב"ה היה אומר לו מן הסתם את האמת, שמשא עדיין חי ויחזור במהרה, אבל גם אם האמת היתה שמשא לא היה חי, הקב"ה היה כבר מנקה את אהרן מה לעשות במצב החדש שנוצר.

אבל לא כך נהגו בני ישראל. במקום לשאול את אהרן מה לעשות, הם מכתיבים לו מה לעשות: "קום עֲשֵׂה לָנוּ

יוסף, הוא שורש כל העברות שבין אדם לחבירו בישראל. כשאנו באים לכפר את עוונותינו ביום הכפורים, אנו מתפללים אפוא לכפרה גם על שני החטאים הנושנים האלו, שהם השורש לכל שאר החטאים שלנו.

על פי זה יתכן לומר, שגם פר ושעיר של יום הכפורים מכוונים כנגד שני החטאים הללו. הפר כנגד חטא העגל, והשעיר כנגד מכירת יוסף, שנאמר בה: "וַיִּקְחוּ אֶת פְּתִיחַת יוֹסֵף, וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים, וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַפְּתִיחַת בְּדָמָי" (בראשית לז, לא). זהו אולי גם הטעם לכך, שפר של יום הכפורים בא מנכסי הכהן הגדול (יומא נא, ב) ואילו השעיר בא ממחצית השקל שנגבה מכל ישראל (שקלים פ"ד מ"ב). כי את העגל עשה אהרן הכהן שהיה הכהן הגדול (שמות לב, א-ה), ועל כן הכהן הגדול העומד תחתיו לדורות הוא זה שצריך להביא את הפר מכספו, ואילו במכירת יוסף נכשלו כלל השבטים, ועל כן השעיר שבא לכפר עליה בא מנכסי כלל ישראל.

נתבונן אפוא בשני החטאים האלו, בחטא העגל ובחטא מכירת יוסף, ונראה אלו לקחים שנוגעים לנו נוכל ללמוד מהם לענין עבודת התשובה שלנו ביום הכפורים.

חטא העגל - נסיון "להכריח" את השכינה

בענין חטא העגל כבר הסבירו הקדמונים, שאין הדברים כפשוטם, כפי שנראה מן הכתוב. ישראל שאמרו על העגל "אֵלֶיךָ אֵלֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹנָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות לב, ד), לא היו שוטים גמורים לחשוב, שעגל זה שנעשה על ידם היום, הוא זה שהוציא אותם לפני שלשה חודשים ממצרים. אם היו שוטים עד כדי כך, הקב"ה לא היה כועס עליהם. על שוטה יש מקום לרחמים, לא לרוגז. ברור אם כן שלא היו שוטים. הם היו דור דעה, חכמים בעלי השגות רוחניות גבוהות, שזכו לדבֵר עם השכינה ולקבל נבואה במדרגה גבוהה יותר מיחזקאל בן בוזי וכל הנביאים (עי' רש"י שם טו, ב ד"ה זה א-לי). מה חשבו א"כ ישראל כשאמרו "אֵלֶיךָ אֵלֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹנָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"? כוונתם היתה, שהעגל הוא רק חֶפֶץ שעליו שורה השכינה שהוציאה אותם מארץ מצרים (עי' רמב"ן שם לב, א וכוזרי מאמר א' ס"ז צ"ז). עד עכשיו היה משה "חֶפֶץ" כזה, ועתה כאשר "בא השטן וערכב את העולם והרָאָה דמות חושך ואפלה וערבוביא, לומר ודאי משה מת" (רש"י שם לב, א), יש למצוא תחליף למשה; משהו אחר שתשרה עליו השכינה כפי ששרתה על משה. לשם כך נבחרה צורת שור, אחת מארבע הפנים שבמרכבה העליונה (יחזקאל א, י). [ובחרו בצורה זו (ולא באחת משאר הצורות שבמרכבה), כי סברו שבמדבֵר הם תחת השגחת פני שור, כמבואר ברמב"ן (שמות שם)]. עכ"פ, לא תחליף לקב"ה חפשו בני ישראל, אלא תחליף למשה רבינו, כ"חפץ" ששורה עליו השכינה.

והנה, מחשבה זו כשלעצמה, לעשות מקום גשמי להשראת השכינה, איננה מחשבה פסולה. זוהי הרי המחשבה העומדת ביסוד הענין של המשכן, ובני ישראל כבר ידעו באותה שעה שמשכן כזה עתיד להבנות, שהרי אמרו בשירת הים (ברוח הקודש): "תִּבְנֶאמוּ וְתִשְׁעֲמוּ בְּהַר נִחְלָתְךָ, מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת ה', מִקְדָּשׁ ה', כּוֹנֵנוּ יְדִיךָ" (שמות טו, יז), כלומר: הקב"ה עתיד לבנות לו מקדש שישמש כמקום להשראת השכינה בעולם. אמנם עוד לא הגיעו ל"הר נחלתך", ששם אמור להבנות אותו מקדש, אבל הקב"ה הרי הסכים לעשות מקום זמני להשראת השכינה עוד בטרם הגיעו ל"הר

ולטיטול אותה לעצמו. הוא לכדו יתברך מפי יעקב "הנה גביר לאֲחֵיךָ", כפי שהתברך יעקב מפי יצחק, והאחים במקרה הטוב יהיו כפופים לו כעבדים (כפי שנראה היה מן החלומות שסֵפֶר להם), ובמקרה הפחות טוב - יורחקו לגמרי מארץ ישראל וְיִשְׁלְחוּ לארץ רחוקה, כפי שעשה אברהם לבני קטורה (בראשית כה, ו. ועי' רש"י שם). על כן הם רואים ביוסף רודף מסוכן, "המתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה (בגלל שהחשיבם כעוברים על ד' מצוות בני נח, שבן נח נהרג עליהם), או בעולם הבא (היינו - הרחקתם מירושת המורשת הרוחנית, כפי שהסברנו), או בשניהם" (ספֹרְנוֹ שם לו, יח), וממילא צריך להרגו².

אילו באמת היה כך, שיוסף ביקש להמית את אחיו בעוה"ז או בעוה"ב או בשניהם - היה המשפט של האחים צודק. רודף מותר לחסל בכל דרך שהיא, אם אין דרך אחרת למנוע את רדיפתו. אבל האמת היא, שכל זה לא היה נכון. יוסף לא הביא את דיבת אָחֵיו אל אָבִיו כדי לרדוף אותם, אלא לטובתם. יוסף סבר בטעות, שאָחֵיו אוכלים אבר מן החי ועושים עברות נוספות (עי' רש"י שם, ב, ועי' ב'שפתי חכמים' שם שפָּאָר מה היתה טעותו של יוסף), וסיפר את הדברים לאביו לא כדי לרדוף את אָחֵיו ח"ו, אלא כדי שיעקב פָּאָב, וכנביא, וכאחד מגדולי הדור (יצחק אבינו היה עדיין חי), יוכיחם ויחנכם, ובכך יזכו לחיי עולם הבא. וכשם שיוסף טעה בהערכת מעשיהם של אָחֵיו, כך טעו גם האחים בהערכת מעשיו של יוסף. דנו אותו לכף חובה, וסברו שכונתו לרדוף אותם. אם היו דנים יותר לכף זכות, היו יכולים להגיע למסקנות הפוכות לגמרי. היו יכולים להגיע למסקנה האמיתית, שיוסף אינו מתכוין לנשל אותם מן הירושה הרוחנית של האבות, אלא להפך, לדאוג לכך שיהיו ראויים לרשת אותה עמו, לכן הוא מספר לאביהם מה שמספר, כדי שאביהם יוכיח אותם ויחזירם למוטב. על הדבר הזה בא לכפר השעיר הפנימי, על חטא האחים, שלא דנו את יוסף לכף זכות, מה שגרם בסוף למכירתו.

גם מחטא זה, כמו מחטא העגל, יש מה ללמוד למעשה עבורנו. להשתדל יותר לדון את השני לכף זכות³. אמנם הראשונים כתבו, שמי שמוחזק לרשע גמור, אסור לדונו לכף זכות, וצריך לדונו לכף חובה (עי' רמב"ם ורבינו יונה בפירושים לאבות פ"א מ"ו), וכן אלה שמסיתים נגד התורה ונגד קיום המצוות, מותר וצריך לדון לכף חובה, אבל את שאר המון בית ישראל, אסור לדון לכף חובה. צריך לדון לכף זכות. הרבה מהעבירות שבין אדם לחברו נובעות מכך שאדם דן את חברו לכף חובה ולא לכף זכות. לא מבין שהשני עושה דבר טוב, או לפחות נכון מבחינת ההלכה. כדאי להתחזק בנקודה הזאת, לדון זה את זה לכף זכות. בכך יִמְנְעו הרבה מחלוקות, מריבות, שנאת חנם, לשון הרע וכדו'. זהו יסוד גדול בבין אדם לחברו, לדון לכף זכות, ולהביט על השני בעין טובה.

קטורת של יום הכפורים - לכפר על לשון הרע של יוסף הצדיק

הקרבן השלישי שנכנס לקדש הקדשים ביום הכפורים הוא הקטורת. על מה מכפרת הקטורת? קטורת זו מכפרת גם היא על מכירת יוסף. השעיר מכפר על חטאם של האחים

אֲלֵהִים! (שם לב, א) לא כתוב: "וַיִּקְהַל הָעָם אֶל אֶהֱרֹן", אלא: "וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן" (שם). כלומר, הם מַעַל יו, מכתיבים לו מה לעשות, וכשחור מתנגד, הם הורגים אותו (רש"י שם, ה). לכן החשיב הקב"ה את בני ישראל כמזידיים בחטא העגל, מפני שבמקום לשאול את חכמי התורה מה לעשות, הם הכתיבו להם מה לעשות, ומי שלא הסכים - הרגו אותו. זהו החלק השני של חטא העגל: אי כפיפות לחכמי התורה.

לפני שנים רבות, באחד הסכסוכים שהיו בין הרבנות לבין הממשלה, פנה העיתון "גרֹזלם פוסט" לכמה אישים יודעים, והציג לפנייהם את השאלה: "מהו לדעתך תפקידם של הרבנים?" אחד האנשים שהעיתון פנה אליהם, היה אבי מורי ז"ל. אבי ז"ל ענה להם כך: "לא אנו צריכים לומר לרבנים מה תפקידם, אלא הרבנים הם שצריכים לומר לנו מה תפקידנו". כמובן שהפֶּתַב לא כל כך אהב את התשובה הזאת, אבל זאת היא האמת. עלינו להכפיף את עצמנו לחכמי התורה, ולא לנסות להכפיפם אלינו, להכתיב להם מה לפסוק ומה לעשות.

זוהי הטעות של ישראל בחטא העגל. הם מנסים לומר לאהרן מה התפקיד שלו. גם עכשיו הממשלה מתערבת בענייני הגיור, איך לגייר, ואת מי לגייר. זהו עניין לרבנים, לא לממשלה. יש רבנים שפוסקים כך, ויש רבנים שפוסקים אחרת, יש מחלוקת, ויכולות להיות דעות שונות, אבל בכל אופן, זה אינו עניין לממשלה, כיצד לגייר ואת מי לגייר. זהו עיקר חומרתו של חטא העגל, שמנסים להכתיב לרבנים מה לפסוק. על זה ה' לא עבר לסדר היום, ועל זה, אולי, בא לכפר הפר של יום הכפורים.

חטא מכירת יוסף - בגלל אי לימוד זכות

קרבן נוסף שדמו מובא אל קדש הקדשים ביום הכפורים, הוא שעיר החטאת הפנימי. כבר הזכרנו, שקרבן זה מכוון כנגד חטא מכירת יוסף. מה הביא לחטא מכירת יוסף? - גם כאן, כמו בחטא העגל, ברור שאין הדברים כפשוטם. אין מדובר בקנאה או בשנאה מהסוג שאנו מכירים. הרי י"ב השבטים היו צדיקים גמורים, ואת שמות כולם נושא הכהן הגדול על לבו ועל כתפיו (שמות כה, יב; ושם, כט), "שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו, ויזכור צדקתם" (רש"י שם, יב). אם כך, "בְּהִיּוֹת פְּלִים צְדִיקִים גְּמוּרִים... אִיךְ נוֹעֲצִיבוּ לֵב יְהוָה לְהַרוֹג אֶת אֶחֱיהֶם או לְמַכְרוֹ?" (ספֹרְנוֹ בראשית לו, יח) מה מביא קדושי עליון כאלו למעשה נורא כל כך?

התשובה היא, שהאחים סברו שיוסף אינו אלא רודף, וכל יצר מחשבות לבו הוא, "למצוא עליהם עלילה או להחטיאם, כדי שיִקְלְלֵם אביהם או יענישֵׁם הא-ל יתברך, וישאר הוא לכדו פְּרוֹן מִבְּנֵי", וממילא - "הבא להרגך, השכם להרגו" (ספֹרְנוֹ שם).

מה הביא את האחים למחשבות חמורות כאלו על יוסף? אמנם יוסף הביא את דיבתם רעה אל אביהם, אך מדוע יש לחשוך בו משום כך במזימה חמורה כל כך? התשובה היא, שהאחים חששו למהדורה נוספת של מה שקרה כבר בשני הדורות הקודמים. גם לאברהם אבינו היו כמה בנים, ורק אחד מהם נבחר לרשת את ארץ הקודש ולהמשיך את מורשתו הרוחנית. ישמעאל ובני קטורה נדחו. דור אחר כך, שוב אותו דבר: משני בניו של יצחק, רק יעקב נבחר לרשת את ארץ ישראל ולהיות ממשיך המורשת הרוחנית, וְעִשָׂו נדחה. אָחֵי יוסף חוששים אפוא, שגם יוסף מתכנן לעשות כך, לְנַשֵּׁל את אָחֵיו מן הירושה הרוחנית של שלושת האבות,

נפרדת מהם. שני הקישורים - הקישור בין הקדוש ברוך הוא לישראל, והקישור בין ישראל לבין עצמם - קשורים אפוא זה בזה. הקטורת צריכה לעשות את שני הקישורים האלה יחד. אלו הם הדברים שצריכים תיקון ביום הכפורים. להכפיף את עצמנו לחכמי התורה, ולא לנסות להכפיפם אלינו. לא להכשל בלשון הרע, להשתדל לדון לכף זכות, להרבות אהבה ואהוה בין כל חלקי עם ישראל, ובפרט עם הקרובים אלינו ממש - בחורי הישיבה שלומדים עמנו באותה הישיבה. אם נשתדל לתקן את הדברים הללו שבין אדם לחברו, וכן את הדברים שבין אדם למקום, לחזק את שמירת השבת בל"ט מלאכות, לכבד את שבת, לא לדבר בשבת דברי חול ולא לעסוק בה בדברי חול, שלא יהיה הילוך בשבת כהילוך בחול, לשמור על קדושת השבת, ועל כל התורה כמובן, שאִלָּה הם רק ראשי הענפים לכל התורה כולה - בשכר זה נזכה שהקב"ה ישמע את תפילותינו, ויחתום אותנו ואת כל בית ישראל לחיים טובים ולשלום, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

במכירת יוסף, והקטורת מכפרת על חלקו של יוסף בחטא זה. מה היה חטאו של יוסף בפרשה זו? - לשון הרע! "וַיִּבְא יוֹסֵף אֶת דְּבַרְתָּם רָעָה אֶל אֲבֵיהֶם" (בראשית לו, ב). כדי לכפר על לשון הרע זה - דרושה הקטורת, [שגם כל השנה כולה, תפקידה לכפר על עון לשון הרע, כפי שאמרו חז"ל: "יבוא דבר שבחשאי, ויכפר על מעשה חשאי" (יומא מד, א). כלומר, תבוא הקטורת, שמקריבים אותה בחשאי - שאסור לכל אדם להיות בהיכל בשעה שמקטירים בו את הקטורת (שם) - ותכפר על לשון הרע שמדברים אותו בחשאי].

הרי הקטורת נקראת בשמה לא רק על שם הקיטור שעולה ממנה, אלא גם מלשון קָשָׁר ("קייטרא" - קָשָׁר בארמית), כי תפקידה לקשר בין ישראל לקב"ה, וכן בין ישראל לבין עצמם. הלשון הרע של יוסף גרם פירוד בעם ישראל, והקטורת באה לכפר ולקשר בחזרה את אלו שלשון הרע יצר פירוד ביניהם⁴. הרי כתוב: "ויהי בִּישְׁרוֹן מֶלֶךְ, [מתי?]- בהתאסף ראשי עם, יחד שבטי ישראל" (דברים לג, ה). כששבטי ישראל מאוחדים יחד, בלי פירוד, אז "ויהי בִּישְׁרוֹן מֶלֶךְ" - השכינה שורה ביניהם, והקב"ה כביכול מתקשר איתם. אבל כשעם ישראל מפורד חלילה, גם השכינה

1. ואע"ג שתשובה שלמה מתקיימת רק ע"י חרטה וע"י חרטה וז"י בת החטא באופן שלא ישוב אליו לעולם - כבר כתב המבי"ט, שתשובה איננה כשאר המצוות, שהעושה רק חלק מן המצוה, כגון שעשה ציצית בג' כנפות בלבד, אין לו אפילו חלק מן המצוה, וכאילו לא עשה כלום. דתשובה, "גם כי איננה שלמה עד שתהיה בחרטה לשעבר ועזיבת החטא לעתיד, עם כל זה, החרטה לבד בלי עזיבת החטא מועיל קצת" (בית אלקים" להמבי"ט, שער התשובה אות י"ב, ע"ש).

ובאמת, זהו תוכנה של מידת "נקה" - האחרונה ב"ג מידות הרחמים, שאנו משתדלים לעורר עלינו ביוה"כ. דהנה איתא בגמרא: "רבי אלעזר אומר, אי אפשר לומר 'נקה', שכבר נאמר 'לא ינקה'; ואי אפשר לומר 'לא ינקה', שכבר נאמר 'נקה'. הא כיצד? - מנקה הוא לְשָׁבִין, ואינו מנקה לשאינן לְשָׁבִין" (יומא פו, א). והקשה המהר"ל (נתיב התשובה פ"ו), הרי כבר מנה הפסוק במידות הרחמים - ה' ה'; שהכונה בזה היא, "אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" (כמבואר במס' ר"ה יז, ב), וא"כ מה התוספת במידת "נקה"? ותירץ, דמידת "אני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" נוהגת במי שעשה תשובה על כל חטאיו, עד שהוא כצדיק גמור כמו שהיה קודם שחטא [שהרי השם השני שווה לשם הראשון - ה' ה' - ועל כרחך שאין מידה זו פועלת, אלא על מי שמצברו הוא כשל זה שהמידה הראשונה פועלת עליו, היינו - שהוא נקי בלא חטא. ועל כרחך שעשה תשובה על הכל]. אבל במידת "נקה" איכא חידוש יתיר, והוא - שהוא ית' מוחל לאדם אפי' עשה תשובה רק על מקצת עבירות, ואותן הוא מנקה, ועל הקצת שלא עשה תשובה עליהן - אינו מנקה. ולפ"ו מידת "נקה לא ינקה, מנקה הוא לְשָׁבִין ואינו מנקה לשאינן לְשָׁבִין", אינה מדברת בשני בני אדם דוקא, אלא אפי' באותו אדם עצמו. דבאותו אדם עצמו, הקב"ה מנקה את אותן עברות שעשה עליהן תשובה, בה בשעה שאינו מנקה את העברות שהאדם לא עשה עליהן תשובה. ואלו רחמים גדולים יותר, שהוא ית' מוחל וסולח לאדם אע"פ שלא שב בתשובה על הכל. ובדברי המבי"ט התחדש עוד, שלא רק באותו אדם עצמו, אלא גם באותה עברה עצמה, אם עשה עליה תשובה שאינה שלמה - חרטה בלי עזיבת החטא - גם זה מועיל קצת, והקב"ה מנקה אותו ממנה באופן חלקי, כפי מדרגת התשובה שעשה עליה. וזוהי מידת רחמים עוד יותר גדולה, שגם כשאין התשובה שלמה בשום עברה שעשה - מכל מקום, נקה לא ינקה. קצת מנקה, וקצת אינו מנקה, כפי מדרגת התשובה שעשה.

2. ולשל"ה יש מהלך אחר בכל זה, ולפיו האחים רצו להרוג את יוסף מדין מורד במלכות [כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו" (רמב"ם הלכ' מלכים פ"ג ה"ח)], כי סברו שמתכוין למרוד במלכות יהודה ולמלוך במקומו ("הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ"? (...), ע"ש שהאריך בזה הרבה (של"ה חלק "תורה שבכתב", דרוש "צאן יוסף" לפרשת וישב-מקץ-ויגש, דף נ' טור ב' בדפוסים הישנים ד"ה ונחזור).

3. והיא מצות עשה גמורה מן התורה (רמב"ם בספר המצוות מ"ע קע"ז, "שערי תשובה" שער ג' אות רי"ח). וזהו כשיודע שחברו אינו רשע, אלא צדיק או בינוני. ואם אינו מכירו ואינו יודעו - אז אין חיוב לדונו לכף זכות, אך ממידת חסידות יש לדון לכף זכות גם במקרה זה ("חפץ חיים" בפתחה, עשין ג', "באר מים חיים" סק"ג). [ועל פי זה באר "חפץ חיים" (שם) את חילוק הלשון בין המשנה לברייתא, שבמשנה אמרו "והווי דן את כל האדם לכף זכות" (אבות פ"א מ"ו), ובברייתא אמרו "והווי דן את חברך לכף זכות" (שבועות ל, א), ע"ש].

4. וכתב "שם משמואל", שלכן קטורת של יוה"כ היתה באה דקה מן הדקה, שעל ידי זה נעשה הכל אחד ממש, שזה מורה על האחדות הגמורה שצריכה להיות בין כל בני ישראל, כדי שיוכל הכהן הגדול לבוא לפני ולפנים לכפר עליהם ביוה"כ (שם משמואל, יוה"כ שנת תרע"ג, ד"ה עיקר).